

OPONENTSKÝ POSUDOK HABILITAČNEJ PRÁCE

Názov práce: *Vedecká integrita a zodpovednosť vo vede (vedy) – vzťahy a súvislosti.*

Autor práce: *Mgr. Adela Lešková Blahová, PhD.*

Oponent: *Prof. PhDr. František Mihina, CSc.*

Odbor HIK: *etika*

Veda je častým námetom najrôznejších úvah, hodnotení, polemík, hľadania jej zmyslu, vplyvu a potreby vo vzťahu k súčasným i budúcim problémom, ktorých podoby niekedy tušíme, často však o nich ani nevieme. O vede hovorí takmer každý – aj tí, ktorí majú preto len malé predpoklady. Jestvujú viaceré vedné disciplíny, ktoré sa vedou zaoberajú. Filozofia k nim naisto patrí – jeden z jej moderných prúdov dokonca prichádza s apelom, aby sa filozofia stala sama vedou, čo sa jej podarí len vtedy, ak si za predmet svojho skúmania zvolí vedu samotnú. Výsledok tohto pokusu nebol presvedčivý.

Mgr. Blahová si za námet svojej habilitačnej práce tiež zvolila vedu, konkrétne čosi, čo nazýva „vedeckou integritou“ a „zodpovednosťou vo vede“. Určitým – a nemalým, problémom je, že veda ako taká nejestvuje – existujú len vedné oblasti. Prínajmenšom v tom zmysle, že ak napriek tomu chceme hovoriť o „vede“, musíme univerzalizovať niektoré črty a charakteristiky jednotlivých jej disciplín a modelov. Ako je známe, univerzalizácia je riskantným logickým a metodologickým projektom.

Ak sa chceme vyjadrovať k vede a tomu, čo predstavuje, je potrebné zvoliť si určitú optiku – epistemológa, logika, sociológa, teológa, ekonóma, filozofa – historika či systematika filozofie a nepochybne do úvahy prichádza aj etika. Práve toto – teda moralita a etika (povedané pomocou použitia termínu z celkom inej oblasti vedy) sú alebo by mali byť včlenené do vektorového reflexného pohľadu Mgr. Blahovej. Problémom, ktorý je potrebné spomenúť hneď na začiatku je, že etika je veda idiografická, pričom naozaj veľká a v istom ohľade dominantná časť vedy má charakter vedy či vied nomotetických. Ako z pozícií jednej posudzovať druhú?

Habilitačné práce sú z povahy svojho určenia kvázi uzavretým textovým monolitom, z ktorého by sme sa mali dozvedieť niečo podstatné o téme, ktorej sú venované, ale aj o autorovi, ktorému sú pripísané. Z nášho pohľadu – teda optikou oponentského posúdenia, je dôležité zistiť, aký prístup vlastne autor volí, ak máme na mysli jeho „odstup“ od problematiky. Hodnotnejšie sú práce, ktoré v sebe obsahujú kritický rozmer, ktorý svedčí nielen o postoji autora, ale aj o jeho schopnosti „posunúť“ názorové pole. To býva – prínajmenšom v našich akademických súradniciach, zriedkavý prípad! Zvoliť si dominantne deskriptívny prístup je vlastne autorská rezignácia a nesvedčí o erudícii autora.

O čo vlastne autorke predloženého textu ide? Naznačuje to v časti „Úvod“, v ktorej spomína množstvo „problémov“, ku ktorým sa chce vyjadriť. Ak by mala naplniť ambície *expresis verbis* zmieňované v tejto časti, potrebovala by na to niekoľko podobných spisov. Sama hovorí, že v práci „hľadá odpovede na nasledujúce otázky“ (s. 7):

a) Aké miesto má etika a hodnoty – zodpovednosť -- vo vede (samotná veta nedáva zmysel!!)? Neodporujú požiadavke na autonómiu vedy? Čo znamená zodpovedná veda? Poznáme formu a obsah tejto zodpovednosti?

b) Za čo a vo vzťahu k čomu by mali byť vedci zodpovední? Majú to byť len jednotlivci alebo vedecká komunita ako celok?

A ešte mnoho ďalších čiastkových ambícií – aspoň dve desiatky rôznych aspektov, s ktorými by sa chcela „vysporiadať“! Naozaj si myslí, že sa jej to môže „podariť“? Hneď v *Úvode* sa však

nevyhýba niekoľkým sporným vyjadreniam – „technizovaná spoločnosť ovplyvňuje a mení samotnú vedu“ (s. 6) – nepochybne na vedu vplýva, ako ju však „mení“? Zdanlivo elegantné a naliehavé Morinovo tvrdenie, že je potrebné sebaopoznanie vedeckého poznania“ (s. 6) je nosením dreva do lesa – to sa deje už od čias Aristotelových. Dobré by bolo, ak by autorka „netrpela“ neduhom mnohých „kvázietikov“ – moralizátorstvo si zamieňať s hodnotovým transendentalizmom akejkolvek ľudskej aktivity, vrátane tej, ktorú predstavuje aktivita vedcov. V danej optike by akékoľvek „Deklarácie a posilnení kultúry vedeckej integrity na Slovensku“ ako – okrem iného, bariéry proti „nemorálnemu konaniu vo vede“, boli len márnivou *imagináciou*, ktorá naráža na stenu nepochopenia – tých, ktorí ju formulujú, ale aj tých, ktorým má „klepnúť po prstoch“. V zmysle všeobecne uznávaných kritérií budeme v našom posudku sledovať ako sa autorka predloženého textu vyrovnala s požiadavkou originality a samostatného výskumu, či a aké zásadné poznatky alebo teoretické riešenia problému ponúkla, resp. v akej miere interpretačne zvládla zahraničnú literatúru.

V danej súvislosti by som rád poznal autorkino stanovisko k téme „veda a dobro“; veda sama je „mimo dobro a zlo“, moralita sa nevzťahuje na poznatky a poznanie; moralita je kategóriou ľudského a výlučne ľudského konania!

Habilitačný spis pozostáva z troch kapitol, ktoré sú explikačne a informačne ohraničené „Úvodom“ a „Záverom“. V prvej kapitole, nazvanej „Veda a hodnoty“ so subkapitolou „Vedecká objektivita a hodnotová neutralita vedy“ vstupuje priamo do „jamy levovej“. Ak by zvolila historický prístup, ponorila by sa do zložitých meandrov interpretácií, v ktorých veda často ťahala za „kratší koniec“ napríklad vo vzťahu k dogmatizmu teologických prístupov, no napriek tomu neprestala byť sama sebou. Autorka tento interpretačný modus neprijala. Dalo by sa očakávať, že ukáže či aspoň naznačí, v čom spočívajú a na čom sú založené súčasné interpretácie naisto významného spojenia „vedy a hodnôt“. A nielen to, že namiesto neúplného *prehľadu názorov* niekoľkých (neviem, podľa čoho vybraných) autorov, ktorí sa o vede a hodnotách vyjadrovali, nakoniec zhrnie, ako to – podľa autorky samej, skutočne je (?). Tak sa síce dozvieme, čo si téme myslia napríklad Reiss, Sprenger, Merton, Pruzan, Višňovský, Reznik, Szapuová a podobne (a pokojne by ich mohlo byť oveľa, oveľa viac), ale to všetko svedčí len o tom, že v danej oblasti jestvuje značná pluralita názorov, terminologická nedôslednosť, v mnohom aj zhoda a podobne, ale čitateľ je na konci kapitoly na tom rovnako, ako na jej začiatku – dozvie sa, čo si myslí ten či onen, ale chýba mu argumentovaný a inferenčne *dotiahnutý* kvalifikovaný názor – keď už nie autorky samej, potom aspoň v podobe prijateľného sumáru. Vstup feministickej optiky do problematiky považujem za úsmevný. A tak nie je prekvapením, že autorka Mgr. Blahová kapitolu uzatvára svojím presvedčením, že „vybrané etické a morálne hodnoty (aký je medzi nimi rozdiel? –F.M.) štandardizujú „dobrú“ vedeckú prax; a ak vedeckú objektivitu prepojíme s intersubjektívnym a kooperatívnym charakterom vedeckej práce, ak ju budeme vnímať ako komunálnu aktivitu rámcovanú morálnymi záväzkami, umožní nám to nasýtiť diskusný priestor novými témami, ktoré môžu výraznejšie prispieť k skvalitneniu života na Zemi, napr. v kontexte úvah o zodpovednej vede“ (s. 33-4). Tento a podobné *závery* ponechám radšej bez komentára! Aká je ich výpovedná sila? Hodia sa možno na nejaký billboard, kto ich však číta a berie vážne? Problém spočíva v tom, že vo vede ide o hľadanie pravdy, tá je logickou charakteristikou výrokov, výpovedí, ktoré sú jej produktom – toho sa vždy niekto obáva! Étos vedy spočíva výlučne v tomto smerovaní, nie v dôsledkoch, ktoré je možné s pravdivými výpoveďami spájať. Všetko ostatné predstavuje jeho eróziu.

Kapitola druhá, „Vedecký étos a etické štandardy vedecko-výskumnej práce“ (s. 25-61) je svojím rozsahom pred ostatnými. Svojimi subkapitolami „Nemorálne, podvodné a pochybné praktiky vo vede“ a „Motívy a príčiny nemorálneho konania vo vede“ autorka textu naznačuje, že v tejto oblasti, tak ako všade, kde hlavnými aktérmi sú konkrétni ľudia, sa stretávame s vážnymi problémami. Jednoducho preto, že -- ako by povedal jeden múdry rabín, „ľudia iba ľuďmi sú“. Obávam sa však, že zaoberať sa „podvodnými praktikami“ konkrétnych ľudí neprestavuje príspevok k explikácii

vedeckého étosu a štandardov vedecko-výskumnej práce, etických či akýchkoľvek iných. Text uvedenej kapitoly sa svojím charakterom nelíši od ostatných častí. Ani tu autorka nedokáže rozlíšiť medzi samotným procesom smerovania k *pravdivým* (sumár pravdivostných kritérií nepredstavuje konštantnú množinu) výsledkom a nárokmi, ktoré sú na túto činnosť kladené a posudzovaním, charakterizovaním ľudí, ktorí vedecko-výskumnú činnosť vykonávajú. Mgr. Blahová nesporne o potrebe tohto rozlíšenia vie, zrejme si je vedomá aj toho, že ide o dva rôzne „svety“. Opäť si vybrala niekoľko autorov – v jej pohľade dostatočne autoritatívnych, ktorí sú „zárukou“, že hovorí informovane a „k veci“. Vonkajšie (ideologické, aktuálne-politické...) podmienky riadenie práce vedcov sú na jednej strane možného posudzovania – tak tomu bolo vždy, v dobách Sokratových, Descartových, Newtonových, či Einsteinových, Mičurinových či Openhaimeirových, na strane druhej sú vedecké výroky, ktoré sa pohybujú v epistemickom intervale „pravda – nepravda“. V tomto mikrosvete samom je neskonale množstvo hlbokých a nejednoznačných problémov, „dobro a zlo“ patrí do rozprávok, nepatrí do subatomárnej fyziky či skúmania nanotechnológií. Napriek tomu, že „neúnosná kopa dobra či zla“ sa v „druhom živote vedy“, v jej technických či spoločenských aplikáciách, nakoniec objaví. Autorka môže či nemusí stokrát súhlasiť či nesúhlasiť s Mertonom, Szapuovou, Resnikom a inými – na veci samej sa nič nezmení. Resnikových 15 princípov etiky vo vede – česťnosť, objektivita, opatrnosť – „confidentiality“ by som skôr chápal ako dôveryhodnosť spoľahlivosť, nie ako „dôvernosť“, a iné patrí do „prvouky“ akademických adeptov, nie do serióznej vedeckej práce. A podobné „výroky“ ako (zo s. 33), že „požiadavky česťnosti a slobody vo vede môžeme hodnotiť ako jedny z najdôležitejších“, patria k truizmom, o ktorých sa v „slušnej“ vedeckej komunite nehovorí, patria skôr na scénu propagandy. Aj preto je možné, že napríklad Heisenberg bol „slušný a neobyčajne dobrý vedec“, ale osobne predstavoval „čisté zlo“ v riadení a „germanizácii“ vedy. Mgr. Blahová sa v zložitom intervale týchto súvislostí nepohybuje, vystačí si s autoritami, ktoré veľa hovoria, ale málo povedia. Škoda! Preto neprekvapuje, že druhú kapitolu uzatvára „prekvapujúcim“ apelom: „Ako som ukázala vyššie, stratégie na podporu integrity výskumu a prevenciu nezodpovedného (širšieho nemorálneho) konania vo vede musia zahŕňať posilnenie etického vzdelávania vedecko-výskumných pracovníkov, ako aj podporu spravodlivosti na akademických pracoviskách, tzv. organizačnú spravodlivosť (pre pána Jána, to je čo?)“ (s. 59-60). Ak sa tak nestane – „dlhodobé a efektívne riešenie podpory vedeckej integrity nedocielime“ (s. 60) – súdi Mgr. Blahová. Čo obsahuje tento záver? – V podstate „nič“ – jeho výpovedná hodnota je nízka, súdime my!

Tretia kapitola je uvedená názvom „Zodpovednosť a vedecká komunita“. Tvorí zhruba jednu tretinu textu. Autorka sama ju chápe ako „pojednanie o spoločenskej zodpovednosti vedy“ (s. 89). Celé je to interpretačne posunuté – je alebo môže byť „veda“ ako celok, resp. jej jednotlivé odvetia (napríklad fyzika, chémia, matematika, logika, psychológia a podobne) sama osebe za niečo **zodpovedná**? Je zákon gravitácie, zákon zachovania hmoty a energie a podobne za niečo zodpovedný? A sú zodpovední (vo vzťahu k týmto zákonom) tí, ktorí ich objavili alebo sformulovali -- teda I. Newton či M. V. Lomonosov (a nezávisle na ňom A. L. Lavoisier)? *Zodpovednosť* je pojem, ktorý má viacero aplikačných polí – napríklad právo či moralitu. Tu sa viaže na *trest* či *svedomie*. Čo s tým má *veda*? Autorka v piatich bodoch sama sumarizuje svoju predstavu, čo spoločenská zodpovednosť vedy predpokladá (s. 89). Vo všetkých piatich bodoch sa pohybuje po *tenkom ľade* – čo však prekračuje horizont únosného je apel na rozšírenie morálnej komunity o *mimoľudské subjekty* (s. 90). Podľa Starého zákona ľudia poznali dobro a zlo po tom, čo si zahrýzli do jablka poznania (dobra a zla). Na nič iné v celom kozme sa táto optika – teda schopnosť vnímať svet optikou dobra a zla – nevzťahuje. Podobne je to aj s krásou.

Aj táto kapitola práce naznačuje, že jej autorka sa ponorila do názorov a odkazov veľkého množstva autorov, že sa pohybuje vo svete kníh a textov s ľahkosťou a vytrvalo. Škoda, že až do takej miery, že jej neostal priestor na premyslenejšiu explikáciu vlastného modelu, ak by bola schopná ho sformulovať.

V „Závère“ (91an) autorka verbálne sumarizuje, čo sa jej – podľa jej vlastného názoru – podarilo v texte prezentovať. Jej želanie je motívom vlastného sebahodnotenia. Tvrdí napríklad, že jej

prvoradým motívom, bolo „predstaviť fenomén vedeckej integrity a mravnej zodpovednosti vo vede v dostatočnej šírke a hĺbke“ (91). Netuším, k čomu vlastne prišla – okrem „silných“ zväčša vyprázdnených slov, som toho v texte veľa nenašiel. Tvrdí, že „predstavila vlastný všeobecný hodnotový model štandardizácie vedy“ (s. 93). Zastrešuje ho tým, že „navrhla uvažovať o hodnotách čestnosti, otvorenosti, slobody, spravodlivosti, rešpektu (úcty) a spoločenskej zodpovednosti“ (s. 93). To sú námety, o ktorých tisíce a tisíce vedcov od Thalesa, Pythagora, Aristotela, R. Bacona, F. Bacona, Kopernika, Galileiho, Descarta, Newtona, Lomonosova, Goetheho, Kanta, Laplaceho, Darwina, Maxwella, Einsteina, Poppera, Hawkinga, Feynmana a podobných ďalších a ďalších nemali ani tušenie! Je potrebné im to pripomenúť!! To naša habilitantka spôsobom sebe vlastným aj urobila.

Posledný odstavec práce má status „radostného“ presvedčenia, že sa Mgr. Blahovej podarilo všetko, o čo sa usilovala. Bolo by dobré, keby nás o tom v diskusii k textu habilitácie presvedčila. Nateraz pre tento názor nenachádzam potrebné argumenty!

Habilitačnú prácu „Vedecká integrita a zodpovednosť vo vede (vedy) – vzťahy a súvislosti“ Mgr. Adely Leškovej Blahovej, PhD. odporúčam prijať na obhajobu a v prípade úspešnej obhajoby odporúčam jej autorke udeliť vedecko-pedagogický titul docent v odbore habilitačného a vymenúvacieho konania „etika“.

V Prešove, 5. januára 2022

Prof. PhDr. František Mihina, CSc.
oponent